

УДК 340.12

Семенюк Віталій Васильович,
*викладач кафедри філософії, філософії
 права та юридичної психології
 Івано-Франківського університету права
 імені Короля Данила Галицького*

ОСОБЛИВОСТІ ВТІЛЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ І МОРАЛЬНИХ ЗАСАД УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПОЛОЖЕННЯХ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА

У науковій статті досліджено особливості юридичного закріплення релігійних та моральних засад українського суспільства у нормах Конституції Пилипа Орлика. При цьому автор виділяє три групи норм, у змісті яких закріплені вищевказані засади.

***Ключові слова:** релігійні засади, моральні засади, Конституція Пилипа Орлика, втілення релігійних засад у праві, втілення моральних засад у праві.*

Постановка проблеми. Право перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими соціальними явищами та сферами суспільного життя – політикою, економікою, культурою та ін. З цього приводу варто зазначити, що найчастіше в юридичній науці предметом дослідження виступають стійкі взаємозв'язки права і політики, а також права і економіки. Найчастіше це обумовлюється тим, що право (насамперед – позитивне (писане) право) є засобом втілення майнових та управлінських інтересів, які відповідно висвітлюються через взаємозв'язок права з економікою та права з політикою.

Разом з тим, поширення набувають наукові дослідження, предметом яких є стійкі взаємозв'язки права і культури, права і моралі, а також права і релігії. Перш за все, такі взаємозв'язки досліджуються через призму природного права.

Отже, є два основні напрями дослідження взаємозв'язків права з іншими соціальними явищами:

- 1) взаємозв'язок права із соціальними явищами та сферами суспільного життя, які наближені до матеріальних цінностей;
- 2) взаємозв'язок права із соціальними явищами та сферами суспільного життя, які наближені до духовних цінностей [2, с. 41].

Якщо ж акцентувати увагу на взаємозв'язку права із соціальними явищами та сферами, які наближені до духовних цінностей, то тут на особливу увагу заслуговує його взаємозв'язок з релігією та мораллю. Самий же взаємозв'язок права та релігії, а також права і моралі найяскравіше можна простежити через призму його філософсько-правового осмислення, яке забезпечується за допомогою філософії права. Тому саме використання філософсько-правової методології дослідження зможе сприяти ефективному вивченню взаємозв'язку права з релігією та мораллю, а особливо – сприяти дослідженню особливостей втілення у праві релігійних і моральних засад. А це, зі свого боку, у подальшому сприятиме подальшій гуманізації права.

У цьому ракурсі найяскравішим прикладом втілення релігійних та моральних засад на конституційному рівні є зміст Конституції Пилипа Орлика, укладений ним у м. Бендерах у квітні 1710 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зауважити, що особливості прийняття та зміст Конституції Пилипа Орлика виступали предметом наукових досліджень у галузі історії держави і права, конституційного права та філософії права. Ґрунтовні наукові дослідження у цій сфері здійснили С. Вакуленко, Г. Б. Вишневська, А. Даниленко, К. Д. Каруник, М. В. Костицький, О. Я. Остапович, В. Ф. Погорілко, А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко, В. М. Шаповал та інші науковці.

Проте окремого наукового дослідження потребують особливості втілення релігійних і моральних засад українського суспільства у змісті Конституції Пилипа Орлика, що дозволить у подальшому детальніше вивчати взаємозв'язок права, релігії і моралі не на абстрактному рівні, а на рівні конкретних правових норм.

Постановка завдання. Враховуючи усе вищенаведене, метою наукової статті є дослідження взаємозв'язку права та релігії на прикладі втілення релігійних засад у нормах Конституції Пилипа Орлика з подальшою систематизацією самих способів юридичного закріплення цих засад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найвищим проявом національної правової думки Української гетьманської держави стало ухвалення у Бендерах (Молдова) 5 квітня 1710 при обранні Пилипа Орлика Конституції. Офіційно вона називалася «Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорізького» і складалася з преамбули і 16 параграфів. Це договір між гетьманом і запорізьким військом про державний устрій в Україні після визволення її від московського панування. Конституція була чинним правовим джерелом на Правобережжі до 1714 року [1, с. 105-106].

У Конституції Пилипа Орлика втілення релігійних засад розпочинається ще з преамбули, у якій першочергово закріплюється принцип визнання божественної справедливості. Тут, зокрема, зазначається, що «подиву гідний і незбагнений Бог у своїх присудах, милосердний і безмежно терпеливий, справедливий у покараннях. Споконвіку, ще від створення цього видимого світу, Він одні держави і народи вивисує на праведних терезах Свого промислу, а інші впокорює за гріхи і беззаконня, одні уярмлює – інші визволяє, одні возвеличує – інші повергає. Отак і войовничий прадавній козацький народ раніше званий хозарським, Господь спершу возвеличив лицарською вдачею, просторими володіннями і вікопомною славою. Той народ своїми завзятими походами морем і сухопуттю не лише довколишні племена, а й саму Східну імперію (Візантію) потрясав таким страхом, що східний імператор, прагнучи жити з ним у мирі, заручився тривким подружнім зв'язком із його зверхником – нарік своєму синові дочку кагана, тобто князя козаків» [3].

Далі йдеться про принцип безповоротності божественного покарання, який втілений у такій цитаті з преамбули: «...Опісля прославлений у вишніх праведний Бог-суддя через примножені кривдні вчинки і гріхи відвернувся від того козацького народу, покаравши його множеством покут, упокорив і пригнітив його ледве не довічною руїною. А наостанок підкорив польському королівству зброєю звияжних Болеслава Хороброго і Стефана Баторія, королів польських...» [3].

Після цього, знову ж таки у преамбулі, акцент робиться на втіленні принципу божественного милосердя до української нації, який закріплено у такому положенні: «І хоча невстерезний і незбагнений у своїх праведних присудах Бог, упокорюючи, вразив наших пращурів незліченною кількістю поразок, Він не був у гніві немилосердно суворим, а забажав, змилювавшись, щоби козацький народ відновив свою минулу незалежність, скинувши осоружне уже польське ярмо. Для того закликав ревного заступника за православну віру, палкого оборонця одвічних прав і вольностей Вітчизни, звияжного гетьмана вічної пам'яті Богдана Хмельницького, який з Його Божественною допомогою і

завдяки непереможній підтримці найяснішого короля Швеції вічної пам'яті славного Карла XII, об'єднаними силами Війська Запорозького та союзної Кримської держави та ще завдяки власній проникливості, старанню, величчю духу і замислу визволив з польської неволі Військо Запорозьке і закріпачений, пригноблений руський народ» [3].

Вищевказані норми становлять першу групу норм, у яких закріплюються релігійні засади.

В основній частині Конституції Пилипа Орлика йдеться про юридичне закріплення прав суб'єктів, які базуються на релігійних засадах, а також статусу державної влади.

Другу групу норм, які закріплюють релігійні засади, становлять норми, які закріплюють права нації та людей. Йдеться насамперед про право нації та людей на збереження святої православної віри східного обряду. Для підтвердження цього можна навести норму такого змісту: «Оскільки поміж трьома богословськими чеснотами чільне місце належить вірі, – у цьому першому пункті годиться повести мову про святу православну віру східного обряду, якою войовничий козацький народ уперше й понині просвітився ще за панування хозарських каганів від апостольського Константинопольського престолу і яку й нині невідступно обстоює, бо ніколи жодною чужою релігією збаламучений не був...» [3].

Наступним правом нації визнається право української нації на захист своєї віри (з наведенням історичних прикладів захисту такого права). З цього приводу у Конституції Пилипа Орлика зазначається, що «добре-бо відомо, що славної пам'яті гетьмана Богдана Хмельницького з Військом Запорозьким єдина причина спонукала взятися до зброї і розпочати справедливу війну проти Речі Посполитої польської (опріч турботи про права і вольності): потреба вборонити свою православну віру, яку влада поляків різноманітними утисками приневолила до з'єдинення з римською церквою. Але й після того, як новоримське чужовір'я було викоринене з Вітчизни, він, саме через спільність релігії, а не з інших мотивів, удався із Військом Запорозьким і народом руським до Московської імперії за покровительством і добровільно піддався».

Третя група норм – це норми виступають юридичним засобом втілення релігійних засад; вони визначають статус державної влади. Це в основному норми, які стосуються порядку формування вищих органів державної влади та їх функціонування. Прикладом цього є норми, які регламентують чергові засідання Генеральної ради (парламенту) під час великих релігійних свят. Зокрема, у Конституції Пилипа Орлика з цього приводу зазначається, що «призначаються одностайною ухвалою три сесії Генеральної ради, які повинні кожного року проводитися у гетьманській резиденції: перша – на Різдво Христове, друга – на Великдень і третя – на празник Покрови Пресвятої Богородиці».

Норми, які визначають організацію роботи Генеральної ради, також не позбавлені морально-релігійного змісту. З цього приводу у Конституції Пилипа Орлика зазначено, що «на ті сесії повинні прибути не лише полковники зі своєю старшиною і сотниками, не лише генеральні радники з усіх полків, але також посли від Війська Запорозького Низового для участі і дораджування; по одержанні універсалу від гетьмана вони зобов'язані бути присутніми і прибути точно у визначений час. І коли ясновельможний гетьман запропонує якісь питання для спільного розгляду, то всі вони повинні чесно й щиро, не дбаючи про жодний зиск – свій власний чи інших осіб, – відкинувши лихі заздрощі і мстиві намисли, давати слухні поради в такий спосіб, щоб не заподіяти тим ані урази честі гетьмана, ані шкоди справам Вітчизни, – нехай обминуть її лихо і згуба!» [3].

Слід також звернути увагу на норми, які визначають морально-релігійні засади повноважень гетьмана України. Такі норми викладені у тексті присяги гетьмана наприкінці Конституції. У ній, зокрема, зазначається: «Я, Пилип Орлик, новообраний

гетьман Війська Запорозького, присягаюсь перед Господом Богом, уславленим у Святій Трійці, в тому, що я, обраний вільними голосами за давніми законами... через послів, – зобов'язуюсь і буду:

- незмінно здійснювати у всіх розділах, уривках, поняттях і клаузулах подані тут уклад прав та конституції поміж мною і Військом Запорозьким, одностайно схвалені, узаконені й усталені на нинішній раді, присвяченій виборам;
- до решти відданим і вірним нашій Вітчизні і ревно дбатиму про суспільне благо і соборність Матері-Малоросії;
- зміцнювати, скільки змоги, хисту і сил, права і вольності Війська Запорозького;
- не входити у жодні змови з чужими державами і народами, а також у межах Вітчизни, що замишляли б їй згубу і леда-яке лихо;
- викривати генеральній старшині, полковникам і усім, хто має на те повноваження, таємні чужинецькі підступи, зловорожі Вітчизні, її правам і вольностям;
- шанувати гідних і особливо заслужених перед Вітчизною та виявляти, як велить звичай, прихильність усьому – значному і меншому – товариству побратимів;
- здійснювати покарання причетних до злочинів згідно з буквою закону і повсякчас дотримувати справедливості.

Нехай мені у тому допоможе Бог, пречисте Євангеліє і безвинні муки Христа» [3].

Зі змісту присяги випливають дві групи норм морально-релігійного спрямування:

- норми, у яких закріплено звернення гетьмана до божественного начала за допомогою і благословенням;
- норми, у яких закріплено самі повноваження гетьмана і які базуються на нормах моралі та релігії.

Висновки. Таким чином, юридичне закріплення релігійних та моральних засад у змісті Конституції Пилипа Орлика має такі особливості:

- релігійні та моральні засади пронизують увесь зміст Конституції Пилипа Орлика, включаючи преамбулу, основний зміст Конституції, а також присягу гетьмана, яка розміщена наприкінці Конституції;

- норми, які містять релігійні та моральні засади, можна умовно систематизувати у три групи:

- 1) норми-принципи, які закріплюють релігійні та моральні засади (принцип визнання божественної справедливості, принцип безповоротності божественного покарання, принцип божественного милосердя до української нації);
- 2) норми, які на релігійних та моральних засадах визначають права нації та права людей (право нації та людей на збереження святої православної віри східного обряду, право української нації на захист своєї віри);
- 3) норми релігійного та морального спрямування, які визначають особливості формування та функціонування державної влади в Україні (норми, які регламентують чергові засідання Генеральної ради (парламенту) під час великих релігійних свят);
- 4) норми, які визначають організацію роботи Генеральної ради;
- 5) норми, які визначають морально-релігійні засади повноважень гетьмана України).

Список використаних джерел

1. Захарченко П. П. Історія держави та права України: Навч. посіб. для дистанційного навчання / П. П. Захарченко. – К.: Університет «Україна», 2005. – 208 с.
2. Книш В. В. Формування правової аксіології під впливом релігійних засад суспільства / В. В. Книш // Роль релігії та церкви в утвердженні загальнолюдських цінностей: матеріали міжуніверситетського круглого столу (Львів – Івано-Франківськ, 29 жовтня 2010 року). – Івано-Франківськ, 2010. – С. 41 – 48.
3. Правовий уклад та Конституції відносно прав і вольностей Війська Запорозького, укладені між ясновельможним паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорозького, і генеральною старшиною, полковниками, а рівно ж і самим Військом Запорозьким, схвалені обома сторонами і скріплені найяснішим гетьманом на вільних виборах урочистою присягою року Божого 1710 квітня п'ятого дня у Бендерах» // ІПС «Законодавство»: «Історичні нормативно-правові акти».

Семенюк В. В. Особенности воплощения религиозных и моральных принципов украинского общества в положениях Конституции Пилипа Орлика

В данной научной статье исследованы особенности юридического закрепления религиозных и моральных принципов украинского общества в нормах Конституции Пилипа Орлика. При этом автор выделяет три группы норм, в содержании которых закреплены вышеуказанные принципы.

Ключевые слова: *религиозные принципы, моральные принципы, Конституция Пилипа Орлика, воплощения религиозных принципов в праве, воплощение моральных принципов в праве.*

Semenyuk V. V. Features of embodiment of religious and moral principles of Ukrainian society in statutes of Constitution of Pylyp Orlyk

In this scientific article the features of the juridical fixing of religious and moral principles of Ukrainian society are investigated in the norms of Constitution of Pylyp Orlyk. Thus an author selects three groups of norms, in the content of which the above the principles are fastened.

Key words: *religious principles, moral principles, Constitution of Pylyp Orlyk, embodiments of religious principles in the law, embodiment of moral principles in law.*

